

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“

„ГОЛЕМИ“ ЛИ СА „МАЛКИТЕ“ ЛИТЕРАТУРИ –
ЕТЮДИ ВЪРХУ ПОЕЗИЯТА НА ЕСТА ЦИНГАНУ (ГЪРЦИЯ)
И ТУМАС ТРАНСТРЬОМЕР (ШВЕЦИЯ)

Фотини Христакуди-Константиниду
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

HOW ‘BIG’ ARE THE ‘SMALL’ LITERATURES –
ETUDES ON THE POETRY OF ESTAT SINGANOU (GREECE)
AND TOMAS TRANSTRÖMER (SWEDEN)

Fotiny Christakoudy-Konstantinidou
University of Sofia St. Kliment Ohridski

Abstract. As marginal borders for Europe both the Balkan and the Scandinavian Peninsula have the privilege to be part of the whole, but also each of them in their own way to differ from it. The attempt to bring close together and compare two authors from the 20th and the 21st c. such as Esta Tsinganou (1960) and Tomas Gösta Tranströmer (1931-2015) - so different in their age, geographical and gender affinity, in their popularity and literary status - may seem random; however, my inner persuasion that in the world of the morphology of ideas this is not an inappropriate, but, on the contrary, a very successful and indicative undertaking, is a fact. It is up to us now to believe it or not that “*the spirit of peninsulas*” is the one that imitates, but that also powerfully generates differences and - finally - in the tensions between the stereotypes for the North and the South we can discover more proximity than discrepancies.

Key words: Esta Tsinganou, Tomas Gösta Tranströmer, stereotypes of the peripheral, cognitive cultural universality, the spirit of peninsulas.

Преди около година в ръцете ми попадна стихосбирката на гръцката поетеса Евстатия (Еста) Цингану (Ευσταθία Τσιγκάνου). Носеше оригиналното име „4+1 сезона“ («4+1 εποχές») и с интерес разлистих страниците ѝ. Зачитайки се в поетичните откровения на авторката – лекар ендокринолог по професия, ми хрумна идеята да преведа на български някои от стиховете, които определено ми допаднаха. Така, преглеждайки творбите в цикъла „Есен“, открих произведението „Четейки Tranströmer“ («Διαβάζοντας Tranströmer») ...Призна-

вам си – не бях запозната с творчеството на шведския нобелист, но колкото повече се потапах в лирическите импресии на Еста Цингану, в мен нарастваше любопитството да разлестя и проуча какво именно е сближило нейното светоусещане с това на един утвърден и известен нордически стихослагател. И колкото повече ме поглъщаха сетивните ѝ и умозрителни усещания, в мен нарастваше чувството за споделеност между Севера и Юга, между две „малки“ литератури, намиращи се в периферията на модернизма, чието „голямо“ име в лицето на един световнопризнат творец като Тумас Транстрьомер (Tomas Gösta Tranströmer) (1931 – 2015) даваше заявка за едно истинско преживяване в духа на „онези моменти на зареждащо прозрение, които психолозите наричат peak experiences“ (Ганчева 2013: 14).

Еста Цингану е малко известна гръцка поетеса, родена в Пирея през 1960 г. Омъжена е и е майка на две деца. През 2013 г. издава дебютната си стихосбирка „4+1 сезона“. Е. Цингану се занимава и с преводи – през 2015 г. превежда книгата на С. Джонсън „Танцувайки с мисис Далауей: истории, вдъхновили велики литературни творби“¹. Нейни стихове са поместени на страниците на различни гръцки литературни списания – „Фигос“ («Φηγός»), „Поетични творби“ («Τα Ποιητικά») и др. Втората ѝ поетична стихосбирка „Ксилофон“ («Ξυλόφωνο») (2017) също вече е литературен факт. За живота си тя казва: „Успоредно с външния ми живот, живеех и един вътрешен. Четях много, булимично. Тези два мои живота успях да съединя в поезията си“ (Τσιγκάνου 2013a, мой превод).

Да надникнем в първата стихосбирка на Еста Цингану „4+1 сезона“ – в самото ѝ начало стои чудесно посвещение: „На значимите хора в живота ми от миналото, настоящето и бъдещето“ (Τσιγκάνου 2013b: 9)². Интересно е, когато един автор си позволява да приобщи и бъдещето към момента на говорене, но не е ли това пък един атавистичен Омиров знак – способност на талантливия и интуитивен дух да гледа напред, там, където времето и пространството са затворени като очакване и възможност? И какво по-хубаво и обнадеждаващо това очакване и тази възможност да са потенция за досег с нещо специално. Реалността, превърната в метафора, става метаморфоза... Според изтъкнатия скандинавист Вера Ганчева „третирането на метаморфозите като идентификации и оттам – като неизчерпаем източник на себепознание и опитности от вида déjà-vu, е похват, прилаган от някои шведски творци, представители на традиция, обозначававана като междинно русло, колкото отграничаващо, толкова и съединяващо модернизма и мистицизма“ (Ганчева 2013: 13). Този анализ тя прилага към поетичния дискурс на Транстрьомер.

¹ Johnson, Celia. *Dancing with Mrs Dalloway: Stories of Inspiration Behind Great Works of Literature*. New York: Penguin, 2011.

² «Στους σημαντικούς ανθρώπους της ζωής μου στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον»

В унисон с идеята за аналозиите в светоусещането и творчеството на двамата автори нека видим какво споделя в свое интервю Еста Цингану. При нея също поетичното преживяване се намира на границата на сетивното и имажинерното; разпадът и десубективизирането на Аз-а, характерни за мистичното преживяване изобщо, и тук се осъществяват на фона на извечния кръговрат на природата, при което се стига до извличането на нова субстанция в универсума. Годината за Е. Цингану се състои от пет, а не от четири сезона. За нея тя е „петптих на една религиозност на чувствата, където мястото на Пантократора е заето от времето, а това на ангелите – от мечтата-съновидение и болката, от смъртта и възкресението“ (Τσιγκάνου 2013а, мой превод). Не напомня ли това съвсем отчетливо за „светските молитви“ на Транстрьомер, както някои критици окачествяват поетичните му творения, „търсейки за тях и съответстващи им религиозни рамки“ (Ганчева 2013: 13), предполагаеми и невинаги видимо щрихираны от поета.

Тумас Транстрьомер не се нуждае от представяне, както Е. Цингану. И все пак, нека накратко кажем, че е шведски поет, психолог и преводач, литературен Нобелов лауреат за 2011 г. Неговите стихове улавят ритъма на дългите шведски зими, физически и духовно осезаемата красота на природата. По образование също е лекар – дипломиран психолог, любител ентомолог, с дългогодишна клинично-психологическа практика, с писателско и професионално умение да прониква в душата на човека отвън и отвътре. Дотук можем да кажем, че ги сближава биографията, която и при Цингану, и при Транстрьомер е свързана с изучаването на човека – физическо и духовно, а също характерното и за двамата пантеистично, почти религиозно преживяване на обкръжаващата ги природа. Но какво още?

И у двамата творци се наблюдава засилен интерес към музиката и нейната експресивност. При Еста Цингану реминисценцията за произведението „Четирите годишни времена“ на Антонио Вивалди (1678 – 1741) идва не само от заглавието на стихосбирката „4+1 сезона“, но и от графичното оформление на изданието. Върху корицата му са изрисувани партитурните ноти на световноизвестната поредица концерти за цигулка, обрисувачи в музика природни сцени от четирите годишни сезона. Всъщност, представата ни за музикалното съдържание на поредицата от концерти на гениалния италиански композитор акцентува, допълва или контрастно придава дълбочина на стиховете от петте цикъла на „4+1 сезона“. Интересно е да припомним, че всеки концерт е свързан със сонет (писан може би от самия Вивалди), описващ сцените, претворени в музика. Те са публикувани за първи път в „Il cimento dell' Armonia e dell'Invention“ (Опус 8) през 1725 г. в Амстердам от Мишел Шарл Льо Сен (1684 – 1743) (Everett 1996: 76). Преходът от текст към музика, илюстриран чрез цигулковите концерти на Вивалди, огледално се отразява в текста на Еста Цингану, вдъхновен от музикалния шедьовър. Музицирането на художествени произведения е процес особено характерен за гръцката поетична сцена в съ-

временен план. Множество творби заживяват нов художествен живот, когато композитори като Микис Теодоракис (род. 1925), Линос Кокотос (род. 1945), Манос Хадзидакис (1925 – 1994) и др. добавят музикален акомпанимент към тях. Само примерите от музикалното творчество на М. Теодоракис са безбройни: сред тях не можем да не споменем одите за гръцката националноосвободителна революция на Андреас Калвос (1792 – 1869), към които М. Теодоракис пише музика по време на Хунтата (1967 – 1974), или стихотворението „Отричане“ (от стихосбирката „Завой“, 1931) на Георгиос Сеферис (1900 – 1971) (превърнало се в химн на гръцката съпротива по време на Режима на полковниците), поемата „Достойно ест“ (1959) на Одисеас Елитис (1911 – 1996) и др. Между музиката и съвременната гръцка поезия възниква трайна симбиоза, която наблюдаваме оригинално отразена и в лириката на Е. Цингану. Освен че чете Транстриърмер и пише, вдъхновена от Вивалди, тя посвещава творба на любимата на Бетовен („На безсмъртната любима на Бетовен“), сътворява стихове, в които звучат Шуман и съвременната гръцка класика („Ноти“):

Дали се чу началото
на „Pauvre Orphelin“ на Шуман
или пък беше „Луна хартиена“ на Хадзидакис?
Тез мигове кристални
Искам да запазя....

(„Ноти“, цикъл „Есен“³) (Τσιγκάνου 2013b: 28)

Транстриърмер също е завладян от музикалното изкуство. Художественият интерес към вербализиране на музикалното творчество, който забелязахме при гръцката поетеса, при него намираме многократно реализиран. Пианист и композитор, меломан с професионални познания в областта на тоналното изкуство, Транстриърмер се стреми да поддържа осезаема връзката между лириката си и музиката. Тя служи за фон на поезията му, участва в заглавията, присъства в галерията от портрети на композитори (Шуберт, Лист, Вагнер, Балакирев, Григ и др.). В „Един творец от Севера“, посветено на норвежкия композитор Едвард Григ, вълнообразно се редуват тишина и звук:

По-тихо!
И тътенът на върховете слезе,
слезе,
слезе,
слезе при нас в една от нощите на пролетта,
преструвайки се на туптене на сърце.

(„Един творец от Севера“, превод В. Ганчева) (Ганчева 2013: 76)

³ Преводите на стиховете на Е. Цингану са от автора на статията, Ф. Христакуди.

Остава да си припомним един от най-лиричните гръцки символисти от първото символистично поколение в гръцката поезия, което твори през 90-те години на XIX в. – Ламброс Порфирас (1879 – 1932), за когото стихотворението е песен, в чийто изпълнен със сугестивни и музикални внушения свят особено място заемат именно тишината и мълчанието, превърнали се в най-всеобемащото осъзнаване на звуковата материя чрез нейното пълно отсъствие и отрицание. Но именно един друг голям гръцки поет, който не се нуждае от представяне и също е под въздействието на символизма (завладял европейската и в частност гръцката поезия в края на XIX в.), а именно Константинос Кавафис, Е. Цингану сочи за свой поетичен авторитет. В стихотворението „Желание“ от цикъла „Пролет“ (Τσιγκάνου 2013b: 11) откриваме референция към петте сетива, осъществена чрез средствата на оголената изразност, чиито корени намираме още в поезията на Великия александриец:

Бедна душа
омесваш с пет трошички
хляба на нуждата.
Обръщаш се към светлината
слаба, гола,
и жаждата ти е молитва.

В пролетния март на 1979 г. за Транстрьомер знаците също са рунически – тайнствени и лаконични, достигащи отвъд смисъла на общоизвестното:

Уморен от всички, идещи с думи, думи, но не с език,
Пътувах към заснежения остров....
Попадам на следи от сърнешки копита в снега.
Език, но не думи.

(„От март 1979“, превод Л. Гиздов)(Ганчева 2013: 108)

Безспорно, казаното за поетиката и поетичната метафоризация, характеризираща словото на Транстрьомер, важи и за Е. Цингану – те успяват да придадат на „уж обикновеното, на невзрачно сивото опалесциращата аура на иносказанието“ (Ганчева 2013: 12). Първичното, конкретното, шаблонното се преобразува в магически универсум, който не страда от преднамерена херметичност и не е необщителен с читателя. Делничното и рутинното са сублимирани в търсене не на трансфизичното, а на дълбоко човешкото, което запазва нюанса на тайнственото и сублимното. В творбата „Търсене“ на Е. Цингану откриването на сродна душа, на нашето *alter ego* може да има различни измерения, да бъде среща, но и разминаване. И все пак щастието е възможно – дори и само насън:

Не зная кой си
жена, мъж или дух без тяло.
Липсваш ми.
Дали те подминавам равнодушно всеки ден
или очи в очи те гледам?

Аз зная кой си.
Но тъй отдавна съм заспала,
че щом събудих се,
забравила бях аз лицето ти.

(„Търсене“, цикъл „Пролет“) (Τσιγκάνου 2013b: 12)

Мотивът за събуждането е ключов и за Транстрьомеровата вселена – събуждането „не само за новия ден, а и за живота изобщо“ (Ганчева 2013: 17). В този дух на мисли интересно е споделеното от Еста Цингану, че поезията ѝ „има за цел да предизвика тъкмо онези *пукнатини* [бел. авт.], през които мечтанието-съновидение⁴, дори и раздробено, може да нахлуе в настоящето, очовечавайки го“ (Τσιγκάνου 2013a, мой превод). Забележително е, че с почти сходни думи си служи видният представител на шведската литература Ларш Гюстафсон (1936), описвайки лирическото творчество на Транстрьомер: „Това е поезия за момента, в който мъглата изтънява. В който всекидневието *се пропуква* [бел. авт.] и престава да бъде такова“ (Ганчева 2013: 11). И тук може би няма да се изненадаме, че както за повечето изтъкнати поети от Севера, така и за Транстрьомер „непресъхващи извори са Библията, Омировият епос и староскандинавската поезия“ (Ганчева 2013: 15).

Но нека все пак зачетем Транстрьомер заедно с Е. Цингану и да видим как тя е уловила неговия поглед към света; да усетим как магията на северното въображение с кристално чистото ледено дихание и овладяната интензивност на чувствата са проникнали в южните мечтания на една средиземноморска авторка, преобразувайки поетичния ѝ свят в нещо ново, наподобяващо съдбата на героя от превъзходния разказ на Милорад Павич „Синята джамия“ (Павич 2012: 271), който последователно губи и намира своето Аз:

Иглички ледени поръсват моите ръце.
Полуизлегната на плажа пиша,
а музика от бара дивоустремена към морето се надига.
Пулсирането барабанно в миг сетен я улавя.
Наново зазвучават звукови вълни
и глас един, почти детински,
с морето тихичко напява.
Смрачава се.

По бялото поле на листа ми танцуват малки таласъмчета.
И питам се отново
как недосегаемото доближаваш?
Отново и отново.

Саронида, 22/09/2012

(„Четейки Tranströmer“, цикъл „Есен“)(Τσιγκάνου 2013b: 27)

⁴ Гръцката дума ‘όνερο’ означава ‘сън’, но и ‘мечта’.

И ако въпросът „Какво е поезията на Транстрьомер?“, така както е бил зададен на негови преводачи от цял свят през 1998 г., не е довел до еднозначен отговор, то можем със сигурност да кажем, че делничната автобиографичност на стиховете му, подплатена с емоцията на неочакваните метафори и медитативно-философските обобщения върху действителността, са спечелили многобройни почитатели на лириката му, преведена на близо 60 езика. Може да се надяваме, че и поезията на Е. Цингану в бъдеще ще започне да се радва на по-широка популярност, включително и в превод на български (впрочем той е сред първите езици, на който са преведени стиховете ѝ). А по отношение на количествения фактор, измерващ броя на творбите, си струва да си припомним, че и самият Транстрьомер не е сред твърде плодовитите писатели, а славата му на жив класик е спечелена още с първите му две стихосбирки, съдържащи общо 31 творби – става дума за „17 стихотворения“ (1954) и „Тайни по пътя“ (1958).

На фона на тези разсъждения остава да се запитаме има ли „малки“ в литературата и могат ли всъщност да бъдат „големи“ малките литератури? Мисля, че въпросът е реторичен. Разбира се, не е достатъчно да кажем – да, могат. Като маргинални географски граници на Европа и Балканският, и Скандинавският полуострови имат привилегията да бъдат част от цялото, но и посвоему да се отличат от него. Вера Ганчева много точно е казала, че провинциалното, ограничено местното, периферното са локуси на Транстрьомеровата лирика (иначе космополитна с измеренията и проблематиката си) дотолкова, доколкото „ѝ дават основа за отгласкване от тях и за достигане на висоти, изразени символно, но възприемани като реални“ (Ганчева 2013: 8). Не можем да останем безразлични като реципиенти, защото тези висоти действително функционират като реални. Топосът на *locus amoenus* (лат. приятно място) и при Цингану, и при Транстрьомер е реално обвързан в духа на древноримската поезия с физическия пейзаж. Разбира се, той не се явява само предметно дефиниран, а в духа на теорията за съответствията (*les correspondances*) се превръща в духовно отражение на обекти и явления от реалния свят, като и при двамата поети не губи, а напротив ревностно съхранява връзката си с действителността.

Двамата автори са изненадващо единни дори във възприятията си за истината, криеща се зад нашето съществуване – и нека тези стихове бъдат необходимият финал на това компаративно представяне. За Е. Цингану петият сезон е пак епифания на пролетта, на зараждането и възраждането:

Не свършват стиховете.
Носят се сред нас
като душите в зрака.
Под тях дори смъртта
не слага подписа-дамга.

([Не свършват стиховете] [«Δεν τελειώνουν τα ποιήματα»])
(Τσιγκάνου 2013b: 55)

Транстрьомер също е привърженик на идеята за един вечно обновяващ се материален свят:

Пътят не свършва никога. Хоризонтът бърза напред главоломно.
Птиците разтърсват клоните. Иззад колелата се надига прах.
А всички колела, които се въртят, смъртта опровергават.

(„Четири темперамента“, превод В. Ганчева) (Ганчева 2013: 38)

Опитът да бъдат сближени Еста Цингану и Тумас Транстрьомер – двама толкова различни във възрастовата си, географска, полова принадлежност, творчески статут и популярност поети на XX и XXI в. – и все пак убеждението ми, че в света на морфологията на идеите това не е неуместно, а напротив – успешно начинание, е факт. Остава да вярваме, че „духът на полуостровите“ е този, който имитира, но и мощно генерира различия, и че в напреженията между стереотипите за Севера и Юга може да се (от)крие повече близост, отколкото различие.

Библиография

- Ганчева 2013:** Ганчева, В. Дискретният чар на съвършенството. – В: *Тумас Транстрьомер – голямата загадка (избрани стихотворения)*. Под ред. на К. Кадийски. Пловдив: Жанет 45, 2013, 5-17.
- Павич 2012:** Павич, М. *Вратите на съня*. София: Колибри, 2012.
- Everett, Paul 1996.** *Vivaldi: The Four Seasons and Other Concertos, Op. 8*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Τσιγκάνου 2013a:** Τσιγκάνου, Ε. Συνέντευξη στον Χάρη Γαντζούδη. – In: *Λογοτεχνικό ταξίδι*. 20 Ιουλίου, 2013. Πρόσβαση στις 20 Απριλίου, 2017. <http://logotaxidi.blogspot.bg/2013/07/blog-post_5399.html>.
- Τσιγκάνου 2013b:** Τσιγκάνου, Ε. *4+1 εποχές*. Αθήνα, Πολύτροπον, 2013.